

МОМЕНТ ВИНИКНЕННЯ КОРПОРАТИВНИХ ПРАВ ТА ОБОВ'ЯЗКІВ ЗАСНОВНИКІВ ТА УЧАСНИКІВ ГОСПОДАРСЬКИХ ТОВАРИСТВ

THE MOMENT OF OCCURRENCE CORPORATE RIGHTS AND DUTIES OF FOUNDER AND PARTICIPANTS OF BUSINESS ASSOCIATIONS

Нечитайло Т.О.,

асистент кафедри теорії та історії держави і права

Навчально-наукового юридичного інституту

Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника

Стаття присвячена комплексному дослідженню моменту набуття корпоративних прав та обов'язків засновниками й учасниками господарських товариств. Проаналізовано основні умови виникнення таких ключових прав та обов'язків засновників та учасників, як право брати участь у розподілі прибутку товариства; право здійснити відчуження належної частки в статутному капіталі товариства; право одержувати інформацію про діяльність товариства тощо. Автор обґрунтовує розмежування моменту виникнення корпоративних прав та обов'язків засновників та учасників господарських товариств.

Ключові слова: корпоративні права, корпоративні обов'язки, засновник, учасник, господарське товариство, правосуб'єктність.

Статья посвящена комплексному исследованию момента приобретения корпоративных прав и обязанностей учредителями и участниками хозяйственных обществ. Проанализированы основные условия возникновения таких ключевых прав и обязанностей учредителей и участников, как право участвовать в распределении прибыли общества; право осуществить отчуждение надлежащей доли в уставном капитале общества; право получать информацию о деятельности общества и другие. Автор обосновывает разграничение момента возникновения корпоративных прав и обязанностей учредителей и участников хозяйственных обществ.

Ключевые слова: корпоративные права, корпоративные обязанности, основатель, участник, хозяйственное общество, правосубъектность.

The article is devoted to the complex study of the moment of acquiring corporate rights and obligations by founders and participants of business associations. The basic conditions for the emergence of such key rights and obligations of founders and participants as: the right to participate in the distribution of company profits are analyzed; the right to dispose of an appropriate share in the authorized capital of a company; the right to receive information about the activities of the company and others). The author substantiates the delimitation of the moment of occurrence of corporate rights and duties of founders and participants of economic partnerships.

Key words: corporate rights, corporate responsibilities, founder, participant, business association, legal personality.

Постановка проблеми. Одним із головних чинників стабільності української економіки є запровадження ефективного механізму створення й діяльності господарських товариств як ключових учасників ринкових відносин, що стає можливим лише через усебічне дослідження їхньої правосуб'єктності. Саме з її допомогою можна визначити, по-перше, чи має фізична, юридична особа, держава (територіальна громада) юридичну здатність до участі в господарському товаристві, по-друге, момент виникнення й набуття ними відповідних прав та обов'язків.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання визначення моменту виникнення корпоративної правосуб'єктності в науковій доктрині є досить спірним, оскільки думки науковців із цього приводу різняться. Низка авторів пов'язують початок здійснення корпоративних відносин, а отже, і можливості особи мати й реалізовувати корпоративні права та обов'язки з укладенням засновницького договору (В.М. Кравчук) [1, с. 42] або з унесенням майна до статуту господарського товариства (О.В. Долинська) [2, с. 192]. Інші підтримують позицію законодавця, викладену в ст. 87 Цивільного кодексу (далі – ЦК) України, й обґрунтовують виникнення корпоратив-

ної правосуб'єктності лише після державної реєстрації господарського товариства органами державної влади (В.В. Луць, О.В. Дзера) [3, с. 101].

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми, яким присвячується стаття. Водночас опрацювання відповідної наукової літератури дає підстави стверджувати, що до цього часу у вітчизняній науці відсутня не лише єдина позиція, а й спеціальні комплексні дослідження теоретичних і практичних питань, які пов'язані з набуттям корпоративних прав та обов'язків засновниками й учасниками товариств.

Формулювання цілей статті. Саме тому метою статті є комплексне дослідження на основі законодавства та юридичної практики моменту виникнення корпоративних прав та обов'язків засновників та учасників господарських товариств.

Виклад основного матеріалу. Важко погодитися з точкою зору, відповідно до якої правоздатність і дієздатність осіб у корпоративних правовідносинах виникає з моменту підписання договору про заснування господарського товариства, через низку вагомих факторів:

– по-перше, такі кроки, як проведення зборів засновників товариства й установчих зборів, є різ-

ними стадіями процесу створення корпоративного товариства. Так, основна мета перших є прийняття рішення (шляхом підписання договору) про намір створення товариства, інших – створення товариства й затвердження установчих документів.

Аналогічні позиції обґрунтовані законодавцем у ч. 1 ст. 142 ЦК України, а саме: якщо ТОВ засновується кількома особами, ці особи в разі необхідності визначити взаємовідносини між собою щодо створення товариства укладають договір у письмовій формі, який установлює порядок заснування товариства, умови здійснення спільної діяльності щодо створення товариства, розмір статутного капіталу, частку в статутному капіталі кожного з учасників, строки та порядок унесення вкладів та інші умови [4]. У Постанові Пленуму Верховного Суду України «Про практику розгляду судами корпоративних спорів» (п. 15) зазначено, що договір про створення (заснування) АТ, ТОВ і ТДВ припиняє свою дію після досягнення мети – створення й державної реєстрації товариства, не регулює відносини між учасниками (акціонерами) товариства під час здійснення його діяльності [5]. Такої саме думки дотримуються й у судовій практиці, наприклад, у справі № 905/5227/13 суд касаційної інстанції визначив, що договір про створення товариства не регулює відносини між учасниками товариства під час здійснення його діяльності й припиняє свою дію після досягнення мети – створення й державної реєстрації товариства [6];

– по-друге, важко погодитися з думкою науковців, що засновницький договір регулює не тільки зобов'язальні, а й корпоративні права, які виникають між засновниками (учасниками) до та після його укладання. Незважаючи на те що в договорі про заснування господарського товариства, крім умов організаційного характеру, міститься також обов'язки майнового характеру, вести мову про виникнення корпоративних прав ще рано, оскільки в цей проміжок часу самого товариства як юридичної особи ще не існує. Аналіз норм законодавства та науково-практичної доктрини дає змогу стверджувати, що до державної реєстрації об'єктивно існують лише внутрішні (організаційні) корпоративні правовідносини, які виникають між засновниками (учасниками) відповідної юридичної особи, зовнішні відносини виникають лише після внесення корпоративного товариства в Єдиний державний реєстр юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань.

Однак у цій ситуації виникає цілком обґрунтоване запитання: з якого моменту засновник (учасник) господарського товариства може набувати та реалізовувати свої корпоративні права – з моменту підписання договору про заснування товариства чи з моменту його державної реєстрації? У цьому випадку обґрунтовано буде почати з переліку прав, якими володіє особа в корпоративному праві, та визначення моменту їх набуття. Зокрема, законодавство і наукова доктрина визначають такі основні права, якими наділяються учасники корпоративних відно-

син: право брати участь у розподілі прибутку товариства й одержувати його частку (дивіденди); право здійснити відчуження належної частки в статутному капіталі товариства; право брати участь в управлінні справами товариства в порядку, визначеному в установчих документах; право одержувати інформацію про діяльність товариства тощо.

Виходячи з аналізу положень Закону України «Про господарські товариства», можна дійти висновку, що реалізація права на дивіденди можлива лише за наявності двох умов: чистого прибутку товариства за результатами фінансового року й відповідного рішення компетентного органу товариства (загальних зборів акціонерного товариства, зборів учасників ТОВ) про порядок розподілу між його учасниками частини отриманого прибутку. Тобто, попри те що в процесі створення корпоративного підприємства засновники мають можливість вступати в господарський оборот, отримати дивіденди з отриманих прибутків вони зможуть після затвердження цих дій вищим органом товариства, який формується після реєстрації товариства органами державної влади.

Право на отримання інформації про діяльність товариства передбачене низкою нормативно-правових актів і різниться відповідно до організаційно-правової форми господарського товариства. Так, у ч. 1 ст. 78 Закону України «Про акціонерні товариства» зазначається, що акціонерне товариство має забезпечити вільний доступ кожному акціонеру (незалежно від кількості акцій) до всіх документів, що передбачені в ч. 1 ст. 77 Закону, окрім документів, що підтверджують право товариства на майно, бухгалтерського обліку, переліку афілійованих осіб товариства із зазначенням кількості, типу й/або класу належних їм акцій [7]. Учасники ТОВ і ТДВ мають доступ тільки до річних балансів, звітів, протоколів зборів учасників (ч. 1 ст. 88 Господарського кодексу України, ст. 10 Закону України «Про господарські товариства») [8].

Отже, законодавство із цього приводу висуває чітку позицію, згідно з якою особи, які не отримали право на участь у загальних зборах товариства, не вправі вимагати звіту про діяльність підприємства, а також брати участь у загальних зборах товариства навіть у тому випадку, коли розглядатиметься питання про включення їх до учасників корпоративного підприємства.

У юридичній практиці це питання вирішується аналогічно, наприклад, у справі № 28/80/09, яка перебувала в перегляді Вищого господарського суду України, свої позивні вимоги (надання інформації про діяльність товариства) позивач аргументував наявністю в нього частки в статутному капіталі Українсько-іспанського ТОВ «Харвест Індустріалес, С.Л.» у силу договору дарування частки від 08.04.2008. У свою чергу, відмову в наданні документів відповідач пояснює тим, що на момент подання письмової вимоги про надання інформації (09.04.2008) позивач не був учасником товариства (відповідні зміни до установчих документів товариства не внесені й зареєстровані в установленому порядку).

У свою чергу, Вищий господарський суд України визначив, що договір дарування визначає лише положення щодо переходу права власності на майно та майнові права. Між тим учаснику товариства належать не лише майнові, а й немайнові права (які не можна окремо передавати іншій особі). Тому в цьому випадку прийняття особи до складу учасників товариства передбачає внесення змін до установчих документів товариства, що вбачається з положень ст. 4 Закону України «Про господарські товариства», яка, визначає, зокрема, що установчі документи товариства мають містити відомості щодо учасників товариства. Отже, до того моменту, поки позивач не набере статусу учасника ТОВ, отримувати інформацію про його діяльність він не зможе [9]. Отже, судова справа ще раз підтверджує, що це право може виникнути лише в зареєстрованого учасника відповідного товариства й лише в тих межах, які визначені установчими документами або нормами законодавства.

Наступним не менш важливим правом, яким володіє засновник (учасник) корпоративного підприємства, є право здійснити відчуження належної йому частки в статутному (складеному) капіталі товариства, яке випливає з п. 4 ч. 1 ст. 116 ЦК України й деталізоване в ст. 53 Закону України «Про господарські товариства». Відповідно до цих норм, учасник ТОВ має право продати чи іншим чином відступити свою частку (її частину) у статутному капіталі одному (кільком) учасникові (учасникам) цього товариства або третім особам, якщо інше не встановлено статутом товариства. Тому постає питання у визначенні моменту набуття права власності на частку, оскільки він не завжди збігається з моментом набуття статусу учасника відповідного товариства.

У контексті цього варто відзначити, що ані наукова думка, ані судова практика не надають однозначної відповіді на це питання. Так, Г.М. Шевченко припускає, що перехід частки в статутному капіталі товариства з обмеженою відповідальністю до нового учасника відбувається з моменту державної реєстрації змін до статуту товариства [10, с. 371]. Протилежну думку висловлює І.В. Краєвський, вважаючи моментом набуття права власності на частку придбання корпоративних прав [11, с. 204].

Судова практика аналогічно не має згоди щодо вирішення цього питання. Так, у Постанові Вищого господарського суду України від 13.08.2013 № 927/84/13-г під час визначення дати переходу права власності на корпоративні права суд орієнтувався на відповідну умову договору, у якому було передбачено, що право на корпоративні права переходить до покупця з моменту державної реєстрації відповідних змін до установчих документів товариства [12]. Проте в рішенні господарського суду м. Києва від 11.06.2015 у справі № 910/27234/14 звернено увагу на те, що правочин про відчуження частки не буде завершено, доки загальними зборами учасників не буде затверджено та подано державному реєстратору разом із документами, що засвідчують відчуження частки [13].

Тому, на нашу думку, варто погодитися з позицією авторів підручника «Цивільне право України. Загальна частина», які вважають, що у зв'язку з відсутністю в спеціальному законодавстві особливостей моменту набуття права власності на частку в статутному капіталі варто застосовувати загальні положення про момент набуття права власності, які визначені цивільними законодавством, відповідно до яких сторони на власний розсуд можуть визначати в договорі момент набуття права власності на частку [14, с. 302].

Інша ситуація виникає з визначенням моменту набуття статусу учасника товариства, оскільки останній пов'язаний із наявністю двох концепцій правового регулювання відносин участі в товаристві: 1) «господарська концепція» – передбачає поєднання всіх прав учасників товариства, у тому числі права на частку в статутному капіталі та права участі; 2) «цивільстична концепція» – передбачає два самостійні права: право на частку в статутному капіталі товариства і право участі в товаристві.

Судова практика аналогічно науковій літературі неоднозначна. Так, у п. 31 Постанови Пленуму Верховного Суду України «Про практику розгляду судами корпоративних спорів» від 24.10.2008 № 13 зазначено, що особа, яка придбала частку в статутному капіталі ТОВ чи ТДВ, здійснює права й виконує обов'язки учасника товариства з моменту набуття права власності на частку в статутному капіталі [5]. Натомість протилежна «цивільстична» концепція відображена в Постанові Пленуму Вищого господарського Суду України «Про деякі питання практики вирішення спорів, що виникають з корпоративних правовідносин» від 25.02.2016 № 4. Так, у п. 2.6. цієї Постанови вказано: «Право власності на частку в статутному капіталі ТОВ або ТДВ у третьої особи виникає з моменту укладення договору, якщо інше не встановлено домовленістю сторін (ст. 363 ЦК України). Набуття права власності на частку в статутному капіталі надає третій особі право на вступ до ТОВ. Право участі у ТОВ або ТДВ є особистим немайновим правом, а отже, автоматичного набуття статусу учасника товариства у зв'язку з набуттям третьою особою права власності на частку в статутному капіталі не відбувається. Право безпосередньої участі третя особа набуває тільки з моменту вступу до товариства, що має бути підтверджено відповідним рішенням загальних зборів учасників товариства» [15].

Необхідність отримання згоди господарського товариства для набуття статусу учасника передусім можна пояснити тим, що право власності як внесок до статутного фонду корпоративного підприємства являє собою процес відчуження цих прав їх володільцем на користь товариства, оскільки після їх передачі підприємство стає власником майнових прав, що були йому передані. Тобто учасник може використовувати корпоративні права лише за умови укладання господарським товариством з попереднім правовласником договору, який дозволить

таке використання. Тому варто підтримати норми Закону й не пов'язувати момент виникнення права участі з моментом державної реєстрації відповідних змін у складі учасників.

Висновки. Отже, на нашу думку, реалізувати свої корпоративні права й обов'язки засновники можуть із моменту укладення засновницького договору.

Водночас дієздатними учасники, які набули корпоративних прав та обов'язків після державної реєстрації товариства (за договором купівлі-продажу, дарування, спадкування), стають з отриманням згоди загальних зборів, якщо інше не передбачено установчими документами (статутом або засновницьким договором).

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Кравчук В.М. Корпоративне право. Науково-практичний коментар законодавства та судової практики. Київ: Істина. 2005. 720 с.
2. Долинська О.В. Юридична природа корпоративних прав учасників господарських товариств. Університетські наукові записки. 2008. № 4. С. 190–194.
3. Корпоративне право України: підручник / за заг. ред. В.В. Луця. Київ: Юрінком Інтер. 2010. 384 с.
4. Цивільний кодекс України: коментар. Харків: Одиссей, 2003. 856 с.
5. Про практику розгляду судами корпоративних спорів: Постанова Пленуму ВСУ від 24.10.2008 № 13. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/v0013700-08>.
6. Постанова ВГУ України від 12.02.2014. Справа № 905/5227/13. URL: <http://document.ua/pro-viznannya-nedsnimirishennja-zagalnih-uchasnikiv.76.html>.
7. Про акціонерні товариства: Закон України від 17.09.2008 № 514-VI. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/514-177>.
8. Про господарські товариства: Закон України від 19.09.1991 № 1576-XII. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1576-12>.
9. Постанова ВГУ України від 06.04.2010. Справа № 28/80/09. URL: http://vgsu.arbitr.gov.ua/docs/28_2752619.html.
10. Шевченко Г.М. Проблеми реалізації переважного права акціонера ЗАТ та приватного АТ на придбання акцій, що відчужуються іншими акціонерами. Держава і право. 2009. Вип. 44. С. 369–375.
11. Краєвський І. Правовий статус засновника та учасника товариства з обмеженою відповідальністю. Вісник Львівського університету. Серія «Юридична». 2013. Вип. 58. С. 203–210.
12. Постанова ВГУ України від 13.08.2013. Справа № 927/84/13-г. URL: <http://document.ua/pro-viznannya-nediisnimirishennja-zagalnih-zboriv-doc233194.html>.
13. Рішення господарського суду м. Києва від 11.06.2015. Справа № 910/27234/14. URL: <https://prozorro.gov.ua/news/rishennya-gospodarskogo-sudu-m-kyyiv-po-spravi-910-13392-16>.
14. Цивільне право України. Загальна частина: підручник / за ред. О.В. Дзери, Н.С. Кузнєцової, Р.А. Майданика. 3-тє вид., перероб. і доп. Київ: Юрінком Інтер, 2010. 1176 с.
15. Про деякі питання практики вирішення спорів, що виникають з корпоративних правовідносин: Постанова Пленуму ВГУ України від 25.02.2016 № 4. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v0004600-16>.